

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เมือง หรือ ชุมชนเมือง เป็นวิวัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ ซึ่งเกิดเป็นปรากฏการณ์การตั้งหลักแหล่งอย่างถาวร โดยค่อย ๆ เริ่มขึ้นจากการเป็นชุมชนชนบท มีการขยายตัวและเจริญเติบโตขึ้นตามลำดับจนกระทั่งกลายเป็นชุมชนเมือง การขยายตัวของเมืองจะสังเกตเห็นได้จากการเพิ่มขึ้นของประชากร เมืองจึงเป็นบริเวณที่มีประชากรอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น และมีการใช้ที่ดินเพื่อประกอบกิจกรรมต่าง ๆ มีความซับซ้อนของการใช้ที่ดินที่เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพแวดล้อมและทำเลที่ตั้ง รวมทั้งการขยายตัวและความหลากหลายของกิจกรรมต่าง ๆ ในชีวิตความเป็นอยู่ของประชากร การขยายตัวดังกล่าวนี้ได้แสดงออกมาในรูปของโครงสร้างทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม และจำนวนประชากรที่มองเห็นได้ในชุมชนเมืองนั้น เช่น ถนนหนทาง อาคารบ้านเรือน ทำเลที่ตั้งของกิจกรรมต่าง ๆ ตลอดจนบริการนานาชนิด ตามช่วงระยะเวลาที่เปลี่ยนแปลงไป การปรับตัวของจำนวนประชากรภายในสภาพแวดล้อมดังกล่าวนี้ จึงเป็นเหตุให้เมืองมีรูปร่าง และ โครงสร้างที่แตกต่างกันออกไป ด้วยเหตุนี้เมืองจึงเป็นศูนย์กลางความเจริญในทุก ๆ ด้าน แต่ก็เป็นที่น่าสังเกตเห็นได้ว่า การขยายตัวของเมืองโดยทั่วไปมักจะไม่มี การวางแผนการใช้ที่ดินที่เหมาะสม การขยายตัวของเมืองส่วนใหญ่จึงสืบเนื่องมาจากปัญหาทางด้านความกดดันจากการเพิ่มจำนวนประชากร จึงยังผลให้เห็นการขยายตัวของเมืองเป็นไปในลักษณะที่ไม่อาจจะควบคุมได้ ซึ่งจะก่อให้เกิดผลกระทบตามมาอีกมากมายต่อภาวะ เศรษฐกิจและปัญหาสังคมในอีกหลาย ๆ ด้าน เช่นว่า ก่อให้เกิดปัญหามลภาวะ ปัญหาอาชญากรรม ตลอดจนปัญหาการอพยพย้ายถิ่น ปัญหาเหล่านี้ส่วนหนึ่งมีสาเหตุมาจากการขาดการวางแผนของการใช้ที่ดินอย่างมีประสิทธิภาพ

จากประสบการณ์ของนักวิชาการบางท่านได้สร้างทฤษฎีเกี่ยวกับการขยายตัวของเมือง ที่สามารถจะนำมาใช้อธิบายถึงรูปแบบของการขยายตัวของเมือง ทฤษฎีเหล่านี้มีประโยชน์เพื่อใช้เป็นแนวทางให้สามารถศึกษาโครงสร้างของเมืองได้เป็นอย่างดี กล่าวคือ เป็นแบบจำลองในการศึกษาเมืองของประเทศที่พัฒนาแล้ว หรือประเทศในซีกโลกตะวันตก ซึ่งจะอธิบายลักษณะร่วมของเมืองแต่ละเมือง ที่มีแนวความคิดในการจัดแบ่งการใช้ที่ดินในเมืองออกเป็นย่านหรือโซน (zoning) ซึ่งผู้นำเสนอขึ้นมาได้ใช้พื้นฐานทางด้านสังคมวิทยาเมือง หลังจากที่ได้ทำการสังเกตลักษณะของเมืองในอเมริกาหลายเมือง (R.J. Johnston 1971 : 65) ทฤษฎีที่สามารถนำมาเป็นแนวทางพื้นฐานในการวิเคราะห์เกี่ยวกับโครงสร้างภายในของเมืองมี 3 ทฤษฎีด้วยกันคือ ทฤษฎีวงแหวนร่วม (Concentric Theory) ทฤษฎีรูปเสี้ยวหรือลิ้ม (Sector Theory) และ ทฤษฎีหลายศูนย์กลาง (Multiple Nuclei Theory) ซึ่งมีรายละเอียดที่สำคัญก็คือ ในสองทฤษฎีแรกเชื่อว่าเมืองมีศูนย์กลางคือ CBD เพียงแห่งเดียว แต่อีกทฤษฎีหนึ่งนั้นได้กล่าวว่าเมืองมิได้มีศูนย์กลางหรือ CBD เพียงแห่งเดียวเท่านั้นแต่มีหลายศูนย์กลาง ส่วนที่สำคัญที่จะกล่าวถึงในงานวิจัยนี้ คือทฤษฎีรูปเสี้ยวหรือลิ้ม (Sector Theory) โดยที่การขยายตัวของเมืองนนทบุรีน่าจะเป็นไปตามทฤษฎีนี้ ซึ่งจะได้อธิบายวิเคราะห์ในรายละเอียดต่อไป

ชุมชนเมืองนนทบุรีเป็นตัวอย่างของเมืองที่มีการขยายตัวของเมืองซึ่งเกิดจากการเพิ่มของประชากร และมีความซับซ้อนในการใช้ที่ดินในลักษณะที่ไม่มีการวางแผนการใช้ที่ดินอย่างเหมาะสม ในอดีตเมืองนนทบุรีเป็นเมืองเก่าแก่ที่มีประวัติความเป็นมายาวนาน ในปี พ.ศ. 2479 ได้มีพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งเมืองนนทบุรีให้เป็นเทศบาลเมืองเป็นครั้งแรก มีพื้นที่ 2.5 ตารางกิโลเมตร โดยครอบคลุมตำบลสวนใหญ่ทั้งตำบล (ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 53 หน้า 1196) และต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2531 ได้มีการขยายเขตเทศบาลเพิ่มขึ้นตามพระราชกฤษฎีกาเปลี่ยนแปลงเขตเทศบาลจากพื้นที่เดิม 2.5 ตารางกิโลเมตร เป็น 38.9 ตารางกิโลเมตร (ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่มที่ 105 ตอนที่ 119)

ครอบคลุมพื้นที่ตำบลสวนใหญ่ ตลาดขวัญ ท่าทราย บางกระสอ และบางเขน ซึ่งเขตเทศบาลเมืองนนทบุรีเดิมมีประชากร 40,513 คน ในปี พ.ศ.2530 และ จากการสำรวจเมื่อปี พ.ศ. 2531 พบว่าเทศบาลเมืองนนทบุรีมีประชากรรวมทั้งสิ้น 231,707 คน (สำนักงานทะเบียนท้องถิ่น เทศบาลเมืองนนทบุรี) นอกจากนี้อาคารบ้านเรือนและสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ก็ได้เพิ่มจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็ว เช่นเดียวกันและได้ขยายตัวไปตามเส้นทางคมนาคมอย่างไม่เป็นระเบียบ การขยายตัวของพื้นที่เมืองที่ออกไปตามเส้นทางคมนาคมดังกล่าว และความเจริญเติบโตของเมืองเป็นไปอย่างไม่มีทิศทางที่กำหนดไว้อย่างแน่นอน ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในพื้นที่นั้น จากการใช้ที่ดินเพื่อเกษตรกรรมเป็นการใช้ที่ดินเพื่ออยู่อาศัย ในลักษณะของการใช้ที่ดินแบบผสมระหว่างการใช้ที่ดินเพื่ออยู่อาศัย การค้า อุตสาหกรรม และ เกษตรกรรม โดยเฉพาะการนำที่ดินมาใช้เพื่อเป็นที่อยู่อาศัย จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือมีผลกระทบต่อการลดจำนวนพื้นที่เกษตรกรรมได้มากที่สุด ทั้งนี้เนื่องจากนนทบุรีเคยเป็นเมืองเกษตรกรรมมาก่อน ดังนั้นการขยายตัวของเมืองที่เป็นไปอย่างการขาดการวางผังล่วงหน้า จึงทำให้สภาพการใช้ที่ดินในเมืองไม่เป็นระเบียบ (Bunag 1978 : 186) และทำให้พื้นที่เกษตรกรรมรอบเมืองถูกรุกล้ำและมีแนวโน้มจะลดน้อยลงเรื่อย ๆ ในอนาคต ในขณะที่เดียวกันพื้นที่ชุมชนเมืองจะเพิ่มจำนวนขึ้นแทนที่พื้นที่เกษตรกรรมเดิม และมีแนวโน้มว่าจะยิ่งแผ่ขยายเป็นบริเวณกว้างมากขึ้นอย่างรวดเร็วตามการเพิ่มจำนวนประชากร ทั้งนี้การขาดการวางแผน และการจัดการที่ดินจะก่อให้เกิดผลกระทบต่อการจัดการทางด้านสาธารณูปโภค สาธารณูปการและปัญหาสภาพแวดล้อมในชุมชน จึงเป็นเรื่องที่น่าจะศึกษาเกี่ยวกับวิวัฒนาการการขยายตัวของเมืองนนทบุรีในลักษณะที่ว่า มีการเปลี่ยนแปลงการขยายตัวของเมืองอย่างไร โดยศึกษารูปแบบ (Patterns) การขยายตัวของเมือง ลักษณะและแนวโน้มการขยายตัว ตลอดจนปัจจัยส่งเสริมและปัจจัยที่เป็นอุปสรรค

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษาวิวัฒนาการและรูปแบบการขยายตัวของชุมชนเมืองในเขตเทศบาลเมืองนนทบุรี
2. วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งเสริม และที่เป็นอุปสรรคต่อการขยายตัวของชุมชนเมืองในเขตเทศบาลเมืองนนทบุรี
3. ศึกษาแนวโน้มการขยายตัวของชุมชนเมืองในเขตเทศบาลเมืองนนทบุรีในอนาคต

สมมติฐานของการวิจัย

การขยายตัวของชุมชนเมืองในเขตเทศบาลเมืองนนทบุรี น่าจะเป็นไปตามทฤษฎีรูปเสี้ยวหรือลิ่ม (Sector Theory)

ขอบเขตของการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้จะเป็นการศึกษาารูปแบบการขยายตัวของเมืองในเขตเทศบาลเมืองนนทบุรี ซึ่งมีพื้นที่ทั้งสิ้น 38.9 ตารางกิโลเมตร ได้แก่ ตำบลสวนใหญ่ ตำบลตลาดขวัญ ตำบลบางกระสอ ตำบลท่าทราย และตำบลบางเขน

แหล่งที่มาของข้อมูล

1. ข้อมูลทางสถิติจากเอกสาร สิ่งพิมพ์ของทางราชการ และข้อมูลแผนที่ ซึ่งได้มาจากแหล่งค้นคว้าต่าง ๆ ดังนี้คือ

- สำนักงานเทศบาลเมืองนนทบุรี
- สำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย
- กองปกครองท้องถิ่นและกองทะเบียนราษฎร กรมการปกครอง
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี
- กรมแผนที่ทหาร กระทรวงกลาโหม
- สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ศูนย์เอกสารแห่งประเทศไทย
- สถาบันประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- สิ่งพิมพ์ วารสารต่าง ๆ จากภาควิชาภูมิศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ห้องสมุดคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ห้องสมุดคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และ ฯลฯ

2. ข้อมูลที่รวบรวมได้จากการสำรวจภาคสนาม และการออกแบบสอบถาม

นิยามศัพท์

ชุมชนเมือง หมายถึง บริเวณที่ประชากรมาอยู่รวมกันหนาแน่นกว่าบริเวณใกล้เคียง และประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพทางอุตสาหกรรม การค้า และการให้บริการในด้านต่าง ๆ ซึ่งแตกต่างไปจากชุมชนชนบทที่ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางเกษตรกรรม และอยู่กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติมากกว่าประชากรที่อาศัยอยู่ในชุมชนเมือง

เทศบาลเมือง ได้แก่ ท้องถิ่นอันเป็นที่ตั้งศาลากลางจังหวัด หรือท้องถิ่นที่มีประชากรตั้งแต่ 10,000 คนขึ้นไป และประชากรในเขตท้องถิ่นนั้นอยู่หนาแน่นเฉลี่ยไม่ต่ำกว่า 3,000 คน ต่อหนึ่งตารางกิโลเมตร ทั้งเป็นท้องถิ่นที่มีรายได้พอสมควรแก่การที่จะต้องปฏิบัติหน้าที่ตามพระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ.2496 ด้วย

เทศบาลเมืองนนทบุรี หมายถึง เขตเทศบาลเมืองนนทบุรีในปัจจุบัน ได้แก่ ตำบลสวนใหญ่ ตำบลบางกระสอ ตำบลบางเขน ตำบลตลาดขวัญ และตำบลท่าทราย ซึ่งมีพื้นที่รวมกันทั้งหมด 38.9 ตารางกิโลเมตร

ทฤษฎีรูปเสี้ยวหรือลิ้ม (Sector Theory) หมายถึง รูปแบบการใช้ที่ดินประเภทต่าง ๆ ของเมือง โดยเน้นเขตที่อยู่อาศัยซึ่งจะจัดรูปแบบในลักษณะเป็นเสี้ยวหรือเป็นเสี้ยว ๆ แบบรูปพัดแผ่ออกไปจากจุดศูนย์กลางของเมืองไปตามเส้นทางคมนาคมสายสำคัญ ๆ ในเมือง และการใช้ที่ดินนั้น แบ่งออกเป็น 5 โซนตามอัตราค่าเช่าที่ดิน

วิธีดำเนินการวิจัย

วิธีการดำเนินการวิจัยมีขั้นตอนดังนี้ คือ

1. ศึกษาทฤษฎี และ แนวคิดที่เกี่ยวข้อง จากตำรา เอกสารต่าง ๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ

2. เก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐานต่าง ๆ ของพื้นที่ศึกษาจากหน่วยงานราชการและเอกชน
3. การสร้างแบบสอบถาม การทดสอบ โดยนำแบบสอบถามไปทดลองใช้จริงในพื้นที่ (Pre-test) เพื่อทราบถึงข้อบกพร่องของแบบสอบถาม ปัญหาที่เกิดขึ้นในขณะทำการสัมภาษณ์และการปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องของแบบสอบถาม และวางแผนป้องกันปัญหาที่เกิดขึ้น
4. ศึกษาหาข้อเท็จจริงต่าง ๆ ในพื้นที่ โดยการออกสำรวจภาคสนาม (Field Survey) และเก็บรวบรวมข้อมูลจากการใช้แบบสอบถาม
5. นำข้อมูลที่ได้ทั้งหมด มาทำการศึกษาวิเคราะห์ด้วยวิธีการทางสถิติต่าง ๆ โดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์ SPSS
6. แสดงผลของการวิจัยออกมาในรูปของการบรรยาย ตาราง แผนภูมิ และแผนที่

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบวิวัฒนาการและรูปแบบการขยายตัวของชุมชนเมืองในเขตเทศบาลเมืองนนทบุรี และแนวโน้มการขยายตัวในอนาคต
2. ทราบถึงปัจจัยที่ส่งเสริม และปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการขยายตัวของชุมชนเมืองในเขตเทศบาลเมืองนนทบุรี
3. เป็นแนวทางของการศึกษาการขยายตัวของชุมชนเมืองในเขตเทศบาลเมืองอื่นได้

แผนภูมิที่ 1.1

แผนการดำเนินการ

